

Perly písečných dun

Kočka pouštní (*Felis margarita* Loche, 1858), jedna z nejmenších divoce žijících malých koček (tvořících podčeď *Felinae*), je typickou obyvatelkou aridních oblastí severní Afriky, Blízkého východu a střední Asie.

Názvem kočka pouštní bývá někdy v češtině označován také africký poddruh kočky divoké, kočka plavá (*Felis silvestris lybica*). Avšak je to právě *Felis margarita*, pro niž se v naší mateřštině jeví jako nejvhodnější termín kočka pouštní. Jen ona totiž dokáže žít v těch nejvyprahlějších oblastech, které jsou pro kočku plavou a další pouštní druhy už příliš horké a suché.

Pro vědu objevil kočku pouštní v roce 1856 ve východním Alžírsku (v oblasti Négonča) kapitán Victor Loche, francouzský důstojník a přírodovědec, během expedice vedené generálem Jeanem-Augustem Margueritem. Jméno velitele francouzské vojenské a diplomatické mise použil Loche při popisu malé, pískově žluté kočky s šedohnědým pruhováním, fascinující perly písečných dun.

Kočka pouštní dorůstá do délky těla 45 až 57 cm, samci váží 2,1 až 3,4 kg, samice 1,4 až 3,1 kg. Jejím výrazným znakem jsou také velké ušní boltce s hustými chlupy, chránícími sluchový orgán před pískem unášeným v poušti větrem. Má vysoce vyvinutý sluch i čich, uslyší i kořist, která se pohybuje pod vrstvou písku.

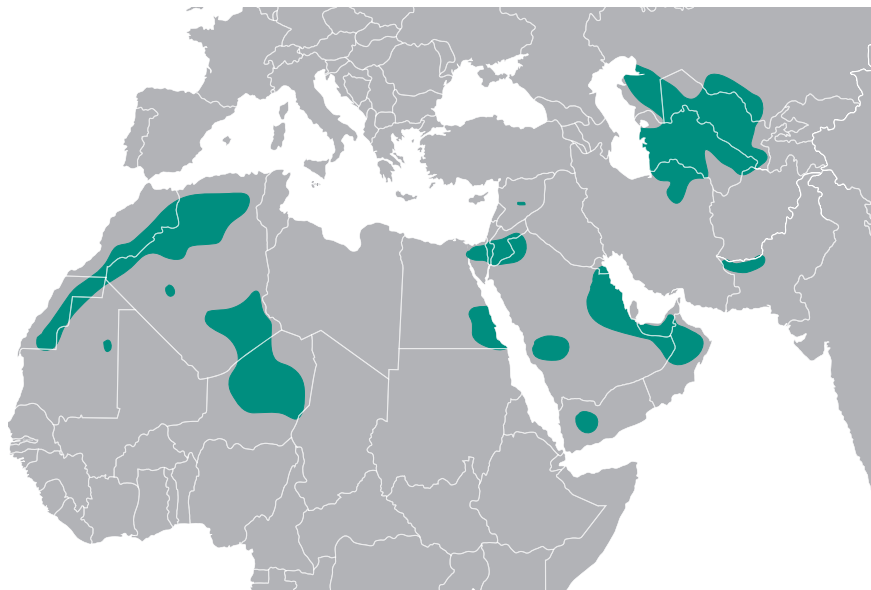
Poddruhy známé i neznámé

Současná systematika uznává čtyři morfologicky dobře odlišitelné poddruhy: saharský (*F. m. margarita*), arabský (*F. m. harrisoni*), pákistánský (*F. m. scheffeli*) a středoaasijský (*F. m. thinobia*). Avšak někteří zoologové popisují ještě další dva

poddruhy: jeden z Nigeru (*F. m. airensis*) a druhý z Alžíru (*F. m. meinertzhageni*). Značně rozsáhlý areál výskytu kočky pouštní je doposud prozkoumán nedostatečně, což také značně podporuje domněnky, že v nedozírných pustinách Sahary existuje i několik stále neznámých izolovaných populací, soustředěných kolem obřích písečných přesypů.

Životní prostředí, způsob života

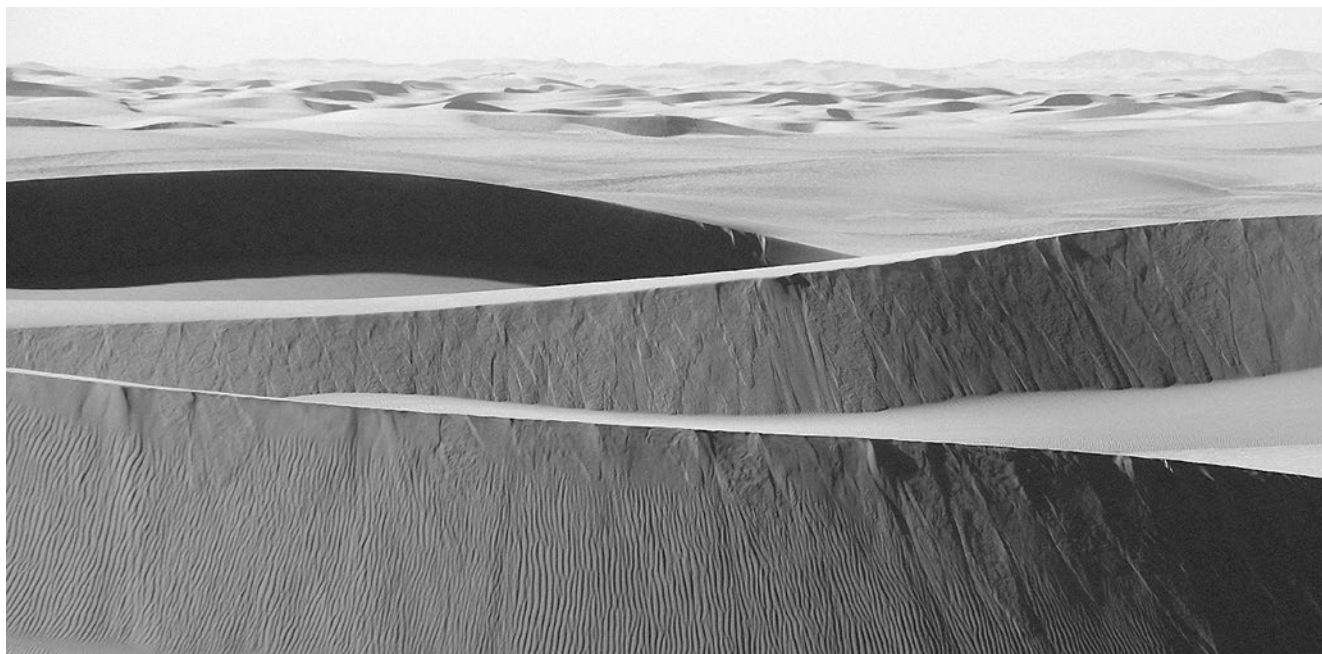
Prostředí, v němž kočky pouštní žijí, ovlivňuje a do značné míry i určuje jejich způsob života. Hlavními místy výskytu jsou písečné i kamenité pouště, kde je kočka pouštní schopna vyrovnat se i s mimořádně extrémními změnami

Oblasti výskytu kočky pouštní

Kořata kočky pouštní v Zoo Brno

Písečné duny v severním Nigeru, jeden z biotopů kočky pouštní

Foto John Newby /Sahara Conservation Fund

Mládě kočky pouštní v Zoo Brno

nami teplot během 24 hodin. Denní teploty vzduchu tam ve stínu stoupají až na 58 °C, a noční mohou spadnout na -0,5 °C! V severněji položených oblastech navíc běžně v zimě sněží, silně mrzne a teplota klesá k -25 °C, ale i níže. Jako příklad extrémů životního prostředí druhu poslouží dva odlišné biotopy obývané kočkami pouštními ve východním Egyptě. Jeden představuje písečné pláně u jezera Nasser, bez jakékoliv vegetace, druhý nedaleká skalnatá údolí porostlá stromy a keři.

V minulosti byla kočka pouštní považována za velmi vzácného živočicha, což je možné vysvětlit nehostinnými a řídké obydlenými místy, kde žije. I dnes je sčí-

tání jedinců v přírodě značně nesnadné a obtížnost sledování umocňuje převážně noční aktivita, neboť kočka pouštní většinu dne tráví v mělké noře vyhrabané v dunách. V písku nezanechává skoro žádné stopy, protože má na spodní straně tlapek hustou srst. Přitom barva srsti na ostatních částech těla ji činí téměř neviditelnou. Jediněčný je i její způsob pohybu, například při lovu. S břichem přitisknutým těsně k zemi dokáže vyvinout vysokou rychlost běhu přerušovaného občasnými skoky – kratší vzdálenosti zdolá rychlostí až 25 km za hodinu.

Existuje jen málo údajů o skladbě ulovené kořisti. Po vyšetření obsahu žaludků a rozboru výkalů 182 koček pouštních ze tří pouští střední Asie se ukázalo, že hlavní složkou potravy jsou různé druhy pískomilů (podčeleď *Gerbillinae*) a tarbiků (čeleď *Dipodidae*). Kočky pouštní také s oblibou loví menší druhy ještěřů i ptáků. U obyvatel Sahary jsou oblíbené za to, jak zručně loví zmije rohaté (*Cerastes cerastes*), které nejprve omráčí rychlými údery packou do hlavy, a až pak oběť zakousnou. Kořist je pro ně jediným zdrojem vody, což rovněž dokazuje, jak vysokého stupně přizpůsobení životu v suchém prostředí kočky pouštní dosáhly.

Narození mláďat bylo v saharské přírodě pozorováno v lednu až dubnu, v Turkmenistánu v dubnu a v Pákistánu v září a říjnu. V zoologických zahradách nebyla sezonnost při rozmnožování zaznamenána.

Ochrana druhu

Podle Červeného seznamu Mezinárodního svazu ochrany přírody (IUCN Red Data List) je *Felis margarita scheffeli* zařazena do kategorie Ohrožený druh (Endangered) a přílohy CITES I v Úmluvě o obchodu s ohroženými druhy. Ostatní poddruhy patří do kategorie Blízký ohrožení (Near Threatened) a přílohy CITES II.

Početní stavy kočky pouštní v přírodě odhadují pracovníci IUCN na 10 000 jedinců, průzkum jednotlivých populací je však velmi obtížný. Například monitoring nejzápadnější populace koček pouštních během devíti nocí (od 25. dubna do 4. května 2013) zjistil tři jedince, což je u tohoto druhu úspěch. Gregory Breton a Alexander Sliwa pátrali pomocí výkonných svítidel ze střech dvou aut. Na silnicích mezi městem Dakhla na atlantickém pobřeží a obcemi Aousserd a Bir Anzarane ve vnitrozemí Západní Sahary najezdili rychlostí 20–30 km/hod. 991 km a přitom

region	samci	samice	celkem zvířat	celkem institucí
Evropa	32	27	59	20
Severní Amerika	12	16	28	13
Střední východ	38	42	80	10
Asie	2	5	7	1
celkem	84	90	174	44

Tabulka č. 1. Stav populace kočky pouštní (*Felis margarita*) v lidské péči k 31. 1. 2013

Tři mláďata kočky pouštní narozená v roce 2014 v Zoo Brno
Foto Michal Balcar

Samice kočky pouštní s koťaty v Zoo Brno

52 hodin svítily spotovými lampami do pouště. Zahlédli mj. fenky berberské (*Vulpes zerda*), lišky pouštní (*Vulpes rueppellii*), kočky plavé (*Felis silvestris lybica*), zorily malé (*Ictonyx libyca*) a zpozorovali a vyfotografovali tři kočky pouštní.

Mapování výskytu kočky pouštní, její ekologie i ochranu zahrnula do projektu Ekologie a ochrana saharských masožravců v Nigeru mezinárodní nevládní organizace Fond na ochranu Sahary (Sahara Conservation Fund) společně s nigerským národním parkem Termit Massif & Tin Toumma Desert.

Chov v lidské péči

Zoo Cincinnati v USA se stala první zoologickou zahradou, která kočku pouštní rozmnožila. V roce 1969 tam přišla na svět dvě mláďata, z nichž jedno bylo úspěšně odchováno uměle. V Evropě patří prvenství soukromému chovateli Walteru Scheffelovi z Maintalu nedaleko Frankfurtu nad Mohanem v Německu, v jehož chovu se v roce 1973 narodila tři koťata. Dvě z nich byla i odchována.

Až do roku 1967 byla kočka pouštní k vidění v zoologických zahradách jen ojedíněle. První dva jedinci žili v káhirské zoo

kolem roku 1912. Další dva chovala v roce 1925 Zoo Moskva a Zoo Paříž v roce 1930 držela také dva, devět koček pouštních žilo o dva roky později v bývalém Sovětském svazu a jedno zvíře v letech 1952 až 1959 v Zoo Londýn. Po objevu poddruhu *Felis m. scheffeli* v roce 1966 v Pákistánu byla jeho populace v průběhu následujících šesti let v důsledku odchytů pro komerční účely téměř vyhubena. Jedince tohoto poddruhu v současnosti nechová žádná instituce. Evropské zoologické zahrady drží jen arabský poddruh *F. m. harrisoni*, který převládá i v severoamerických zahradách, i když tam se vyskytují i kříženci s *F. m. scheffeli*. Mezinárodní plemenná kniha kočky pouštní uvádí, že od roku jejího založení (1988) do roku 2013 chovalo 111 institucí 853 koček pouštních, mezi nimiž bylo 357 samců, 325 samic a 171 jedinců neurčeného pohlaví.

Podle výše zmíněného dokumentu tvořilo v roce 2013 světovou populaci v lidské péči 174 jedinců ve 44 institucích (viz tabulka č. 1). Evropský záchovný program (EEP) byl v roce 1998 založen na osmnácti jedincích (zakladatelích nových chovů), z nichž pět bylo v roce 2013 stále na živu. Kromě nich Evropská plemenná kniha k roku 2013 evidovala 125 žijících potomků zakladatelů. Ze 130 zvířat chovaných v roce 2013 v rámci EEP jich dvanáct bylo starších 12 let a během následujícího období u nich může dojít k přirozenému úhynu stářím. Protože doporučení Skupiny odborníků Evropského záchovného programu (EEP TAG) pro kočkovité šelmy definuje udržitelnou populaci až při 150 jedincích daného druhu, je rozšíření chovu v dalších zařízeních vítané. Šesti párům, sestaveným podle doporučení koordinátora EEP, se v roce 2012 narodilo 24 koťat, z nichž přežila přesně polovina. V letech 2009 až 2012 deset institucí odchovalo 26 mláďat z celkového počtu 61 narozených (viz tabulka č. 2), osm ze zmíněných odchovaných koťat se narodilo v Zoo Brno.

Na populaci kočky pouštní v zoologických zahradách působí negativně malý počet zakladatelů nových chovů a s tím související příliš vysoký stupeň příbuznosti chovaných jedinců (inbreedingu). Pro zdárný rozvoj Evropského záchovného programu bude nutné zvětšit počet zakladatelů, kteří ovšem mohou být získáni pouze z přírody, a zajistit růst populace v evropských zoologických zahradách. Z toho plyne, že další instituce, které by měly vážný zájem o chov koček pouštních, jsou stále vítané.

Michal Balcar,
chovatel

sídlo zoo	země	NAROZENO (samec.samice.pohlaví nezjištěno)	ODCHOVÁNO
Al Ain	Spojené arabské emiráty	1.1.0	0.0
Brno	Česko	7.3.4	6.2
Eskilstuna	Švédsko	4.3.4	2.1
Mulhouse	Francie	4.1	2.0
Nesles	Francie	1.2	0.0
Novosibirsk	Rusko	4.4	1.2
Pont-Scorff	Francie	2.0	2.0
Ramat Gan	Izrael	2.3.4	2.3
Tallinn	Estonsko	3.2.1	0.2
Wuppertal	Německo	0.1	0.1
celkem		28.20.13	15.11

Tabulka č. 2. Odchovy kočky pouštní (*Felis margarita*) v letech 2009–2012 (mimo USA)

Hejno husí běločelých (*Anser albifrons*)

Foto Petr Suvorov

Poučení i relaxace při pozorování volně žijících ptáků

Zejména v posledních desetiletích tihnou městští lidé k pobytu v přírodě, touží uzřít alespoň kousek divočiny. Každý v ní hledá něco jiného – někdo sbírá houby, jiný jezdí na kole, další podniká dlouhé procházky se psem, a my ornitologové tam většinou chodíme pozorovat volně žijící ptactvo. Takovému pozorování se ve světě říká birdwatching, česky také ptáčkaření. Je to vlastně určitá forma turistiky, která se k nám šíří zejména ze západní Evropy.

Každý z nás zná z doslechu či obrázků tetřeva, výra, orla, volavku nebo dudka, ale přiznejme si, kdo tyto ptáky viděl v přírodě? Proč nespojit příjemné s užitečným a trochu si protáhnout tělo a zároveň se naučit něco nového? Stačí k tomu dalekohled, oblečení do přírody, odhodlání vidět a poznat a určovací příručka. Ptáky najdeme prakticky všude – od venkova až po městská centra – a na rozdíl od jiných skupin živočichů se ne tak často schovávají. A když je nemůžeme dohledat zrakem, najdeme je po sluchu. Každý ptačí druh má specifický hlasový projev. Některé ovšem dokážou velmi dobře imitovat jiné. Mezi takové patří z našich ptáků například sojka obecná (*Garrulus glandarius*), krkavec velký (*Corvus corax*) nebo špaček obecný (*Sturnus vulgaris*). Z exotů k velmi kvalitním imitátorům patří mnohé další druhy špačků, např. loskuták posvátný (*Gracula religiosa*), či papoušků. Nejdokonalejšími imitátory jsou zjevně australské lyrochvosti (dva druhy z čeledi

Menuridae). Jejich schopnost napodobovat cizí zvuky je tak dokonalá, že se z jejich zobáku mnohdy line siréna lékařské pohotovosti, cvakání fotoaparátu nebo řev motorových pil.

Existuje mnoho způsobů, jak ptáky v přírodě najít. Jejich pozorování je populární v mnoha místech po celém světě. Existují dokonce specializovaná centra, která se touto formou turistiky zabývají. Na mnoha místech na světě existují vyhlášené lokality, kam se lidé hromadně sjíždějí pozorovat protahující tisícíhlahavá hejna. Jedním z nich je např. izraelské údolí Agamon Hula, známé desetitisícovými hejny čápů, jeřábů a stovkami táhnoucích pelikánů. Na podobných místech bývají velmi často pozorovatelní, odkud se ptáci počítají. Mnohdy se do nich sjíždějí lidé z celého světa, aby pomohli sčítat táhnoucí opeřence. Taková místa nalezneme např. kolem Gibraltararu, v gruzínských horách nebo na Blízkém východě.

Mnoho druhů ptáků si drží od člověka odstup. Mnohdy se tedy stane, že budeme-li se chtít přiblížit, ptáci se poplaší a uletí. Platí zásada číslo jedna, chovejme se tiše a pohybujme se velmi opatrně. Vzdálenosti, do které nás k sobě pustí, říkáme minimální úniková vzdálenost. Labuň velká (*Cygnus olor*) se člověka nebojí a její útěková vzdálenost je proto velmi krátká. Naopak přibližovat se k volavce bílé (*Casmerodius albus*) se často nevyplácí, protože je velmi plachá. Je nutné mít na paměti, že je správné pozorovat ptáky z takové vzdálenosti, z níž je ještě neobtěžujeme. Obzvláště v době rozmnožování je většina opeřenců citlivá a vyrušení během hnízdění může mít za následek opuštění hnízda s vajíčky. Někdy se také může stát, že po silném vyrušení pták na stejném místě již nikdy

nezahnízdí. Souhrn toho, jak bychom se měli chovat při pozorování ptactva, si můžeme přečíst na internetové adrese birdwatcher.cz/kodex_birdwatchera.html.

Pro některé vyznavače se birdwatching stává sportem. Zapisují si počet druhů spatřených za celý život, za dané období atp. Zda je, nebo není takový sport nějak prospěšný, lze těžko posuzovat. Je fajn mít motor, proč do přírody chodit, ale nesmíme zapomenout, že do přírody chodíme zejména odpočívat a že, abychom měli kam chodit, musí v přírodě také něco zůstat. Chovejme se v ní tedy tak, abychom všemu živému, co tam najdeme, neprekáželi. Rušení ptáků v hnízdni době je podle zákona trestným činem a může za ně hrozit pokuta. Více o přestupcích při pozorování ptactva se dočteme v kapitole 3 praktické příručky České společnosti ornitologické s názvem Ptáci a zákon (ke stažení na www.birdlife.cz/index.php?ID=945).

Navzdory tomu, že v přírodě je nutné respektovat všechna pravidla, je stále pro lidi velmi důležité, aby přírodu znali, chodili do ní, aktivně se o ni zajímali a především se jí snažili chránit. Z výše uvedených důvodů je také velmi důležité, aby si každý, kdo do přírody chodí, vedl pečlivé záznamy o tom, co, kde a kdy v ní viděl. Ať už formou deníku, fotografií nebo systematického zadávání dat do elektronických databází (např. birds.cz/avif). Mnohá takto zaznamenaná data mohou být posléze použita např. při územním plánování.

Krásné pozorování všem, kteří mají rádi přírodu!

RNDr. Petr Suvorov, Ph.D.,
kurátor chovu ptáků